

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:5 – Sayı:17 - Ağustos 2021

koynunda büyüdük

ALTAYTÜRKÇESİ AĞIZLARI DIALECTS OF ALTAIC TURKISH

DOI: 10.33404/anasay.953999

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Fatih ÇELİK*

ÖZ

Güney Sibirya Türk lehçeleri içerisinde yer alan Altay Türkçesi geçmişte Moğolcanın, daha sonra da Rusçanın etkisi altında kalmıştır. Rusya'nın yönetimi altındaki halklara uyguladığı dil ve kültür politikası neticesinde Altay Türkçesinin konuşur sayısı günümüzde oldukça azalmıştır. Unesco'nun verilerine göre "Tehlikedeki diller" sınıfında olan Altay Türkçesinin bazı ağızlarının ise günümüzde tamamen unutulmak üzere olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada Altay Türkçesinin ağızları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı yok olma tehlikesi altında olan Altay Türkçesinin ağızları hakkında genel bir değerlendirmenin yapıldığı bir çalışmanın ortaya konulmasıdır. Bu makalede, Altay Türkçesinin ağızları üzerine yapılmış çalışmalar incelenip, ağızların fonetik, morfolojik yapıları ortaya konmuştur. Altay Türkçesi ağızları üzerine en kapsamlı çalışma Baskakov tarafından yapılmış olması sebebiyle bu

1- Makale Geliş Tarihi: 17. 06. 2021 Makale Kabul Tarihi: 12. 08. 2021

* Dr. Öğr. Üyesi., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ABD. E-posta: fatih.celik@erciyes.edu.tr. ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8945-4986>.

çalışmada da ağırlıklı olarak Baskakov'un ortaya koyduğu dil malzemeleri üzerinden yola çıkılarak inceleme yapılmıştır. Ayrıca Altay Türkçesi ağızları üzerine günümüze kadar yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. Sonuç olarak da günümüzde Altay Türkçesinin ağızlarının genel değerlendirmesi ve Altay Türkçesinin günümüzdeki durumu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk lehçeleri, Altay Türkçesi, Altay Türkçesinin Ağızları.

ABSTRACT

Altaic Turkish, which is among the Southern Siberian Turkic dialects, was first influenced by Mongolian and then Russian. As a result of Russia's language and cultural policy to the peoples under its rule, the number of people speaking Altaic Turkish has decreased considerably today. According to the data submitted by UNESCO, it is known that some dialects of Altaic Turkish, which is in the class of "Languages in Danger", are about to be completely forgotten today.

This study focuses on the dialects of Altaic Turkish. It aims to present a study in which a general evaluation is made about the dialects of Altaic Turkish, which is in danger of extinction. This article also examines the studies on the dialects of Altaic Turkish and reveals the phonetic and morphological structures of the dialects. As the most comprehensive study on Altaic Turkish dialects was made by Baskakov, this study mainly examines the language materials revealed by Baskakov. In addition, this study evaluates the studies on Altaic Turkish dialects until today. As a result, it reveals the general evaluation of the dialects of Altaic Turkish and the current situation of the language.

Keywords: Turkish Dialects, Altaic Turkish, Dialects of Altaic Turkish.

Giriş

Altay Türkleri, Güney Sibiryaya Bölgesi'nde yaşayan Türk topluluğudur. Büyük çoğunluğu Altay Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. '1 Ocak 2014'te yapılan resmi nüfus sayımına göre Altay Cumhuriyeti'nde 211.564 kişi yaşamaktadır. Bunun 61.148'i şehirde, 150.416'sı köylerde. Bu sayının yaklaşık 60.000 kadarını Altay Türkleri oluşturmaktadır' (Dilek, 2015, s. 23). Altay Türk nüfusunun azalmasının, Altay Türkçesi konuşur sayısının gün geçtikçe düşmesinin en önemli sebeplerden birisi olarak Rusya'nın tarih boyunca bu topraklarda uygulamış olduğu asimile politikası gösterilebilir.

Altay Türkçesinin, Türk lehçeleri içerisinde yapılan tasnif denemeleri özetle şu şekildedir:

Radloff'un tasnif denemesinde Altay Türkçesi Doğu Ağızları içerisinde bulunan Asıl Altay Ağızları (Altay, Televüt) grubunda yer almaktadır. Ramsstedt, Altay Türkçesini Kuzey Grubu *y-* bölümü (tō veya tū < tağ) 1- Baraba 2- Altay (Altay Kalmukları, Televüt, Lebed, Kumandı) grubuna dâhil etmiştir. Samoyloviç'in tasnif denemesinde Altay Türkçesi, Tav grubuna (Kıpçak-Kuzeybatı) dâhil edilmektedir. Bu grubun içerisine Samayloviç Altaycanın Televüt, Kumandı ağızlarını da dâhil etmektedir. L. Ligeti'nin tasnif denemesinde Altay Türkçesi, Sibirya Dilleri Grubu içerisinde yer almaktadır. S. E. Malov'un tasnif denemesinde ise Altay Türkçesini yeni devir grubu içerisinde görmekteyiz. N. A. Baskakov tasnif denemesinde Altay Türkçesini Kırgız-Kıpçak grubu içerisine dâhil etmektedir' (Tavkul, 2003, s. 5, 8,12, 16).

1. Altay Türkçesinin Gelişimi ve Altay Türkçesi Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Altay Türkçesi, birçok Türk lehçesinde olduğu gibi yakın zamana kadar, sözlü edebiyat şeklinde gelişmiştir. Yazılı edebiyat, Altay topraklarının Rus egemenliğine girmesiyle başlar. 'Ruslar, Altay Türklerini Hristiyanlaştırmak amacıyla 1828 yılında Altay'da Altay Manevi Misyonunu kurdular. Bu kurulan misyon aracılığıyla Hristiyan dinine ait birçok metin Altay Türkçesinde yayımlandı. İlk olarak bu misyon Altay Türkçesi için bir Kiril alfabesi belirledi ve ardından kurulan komisyon aracılığıyla dinî metinler Altay Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır. Bu metinler Altay Türklerinin Hristiyanlığı kabulünde etkili olmuş ve bu yayınların neticesinde Altay Türkçesi yazı dili oluşmuştur. Çevirmenlerin Teleüt boyundan olmaları nedeniyle, ilk kabul edilen yazı dili de Teleüt ağızı olmuştur' (Baskakov, 2010, s. 88). Altay Türkçesi için Latin ve Kiril alfabeleri kullanılmıştır. Arap alfabesini kullanmayan birkaç Türk topluluğundan birisi Altaylardır.

Altay Türkçesi ağızları üzerine en kapsamlı çalışma N.A. Baskakov tarafından yapılmıştır. Bunlar; Baskakov, N. A. (1972), *Dialekt kumandintsev* (Kumandı Ağızı) isimli eser Altay Türkçesinin Kuzey grubu ağızlarından olan Kumandı Ağızı üzerine hazırlanmış bir kitaptır. *Dialektü türkskih yazıkov, dialektü altayskogo yazıka*, (2010) (Türk Dillerinin Ağızları, Altay Dilinin Ağızları). Bu eser bazı Türk dillerinin ağızları üzerine farklı bilim adamları tarafından hazırlanmış makaleler toplamından oluşmaktadır. Baskakov, (1966) *Severniye dialektü altayskogo (oyrotskogo) yazıka: Dialekt çernevih tatar (tuba kiji)* (Altaycanın Kuzey Grubu Ağızları, Tuba-kişi). Baskakov, Altay Türkçesinin

Kuzey grubu ağızları ile ilgili olarak (1985) *Severniye dialekti altayskogo (oyrotskogo) yazıka: Dialekt lebedinskih tatar-çalkantsev (kuu-kiji)* (Altayca (Oyro-tça) Kuzey Grubu Ağızı: Lebin-Tatar-Çalkan Ağızları) çalışmasını yapmıştır. Bu çalışmada Altay Türkçesinin Kuzey grubu ağızları üzerinde durulmuştur. (1988) *Dialekti altayskogo yazıka* (Altay Dilinin Ağızları) isimli makalesinde de Altay Türkçesi ağızlarına değinmiştir. Baskakov'un bu çalışmalarının yanı sıra V. İ. Rassadin'in (1980) *Mongolo-buryatskiye zaimsvovaniya v sibirskih türkskih yazıkah* (Moğolca- Buryatçanın Güney Sibiryaya Türk Dillerine Olan Etkisi) isimli çalışmada, Moğolcanın Güney Sibiryaya Türk dillerine olan etkisini fonetik, morfolojik ve semantik açıdan ele alınmıştır. Altay Türkçesinin ağızları da bu çalışmada karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

N.P. Drenkova'nın, *Gramatika Oyrotskogo Yazıka* (Altay Dili Grameri) isimli çalışması bulunmaktadır. Bu eserde, Altay Türkçesinin grameri anlatılmaktadır. Bu eserin giriş kısmında Altay Türkçesi ağızlarından bahsedilmektedir. Drenkova giriş bölümünde Altay Türkçesini beş ağıza böler; Altay Kiji, Teleüt, Telengit, Tuba ve Çalkandı. Altıncı ağız olan Kumandı ağızını saymamıştır.

İ.Y. Selütina'nın 1983 yılına ait *Kumandinskiy konsanatizm (eksperimentalna-fonetikçeskoye issledovaniye)*. “Kumandı Dilinin Ünsüzleri. Deneysel Fonetik İnceleme” isimli çalışması bulunmaktadır. V.N. Kokorin, N.A. Mandora'nın Kuzey Altay ağızları üzerine çalışmaları vardır. O.R. Gertsog'un 1988 yılında hazırladığı “Altay Türkçesinin Telengit Ağızında Basit Yapılı Cümlelerde Ritim Ayarı” isimli doktora çalışması bulunmaktadır. Bunların yanı sıra 2004 yılında redaktörlüğünü İ.Y. Selütina'nın yaptığı *S. B. Sarbaşeva, Fono-logičeskaya sistema tuba-dialekta altayskogo yazıka* (Altay Dilinin Tuba Ağızının Fonolojik Sistemi) isimli çalışma bulunmaktadır. Burada araştırmacı Tuba ağızını genel olarak ele almıştır. Altay Türkçesi ağızlarıyla ilgili yakın zamanda yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi Natalya Nikitovna tarafından Çalkandı ağızı üzerine yapılmıştır. *Fonetiçeskiye i morfoloğičeskiye osobnosti sovremennogo çalkanskogo yazıka* (Çağdaş Çalkandı Dilinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri). Yapılan bu çalışmada Çalkandı ağızı Altay Türkçesinden farklı bir dil olarak ele alınmış, Baskakov ve daha başkalarının yaptığı çalışmalardaki Çalkandı ağızının materyalleriyle günümüzdeki Çalkandı ağızının yapısı fonetik ve morfolojik bakımdan karşılaştırılmıştır.

Altay Türkçesi ağızları üzerine Türkiye Türkologlarından Figen Güner Dilek, (2005) Altay Türkçesi ağızları doktora çalışması yapmıştır. Bu çalışma-

sını daha sonra genişleterek *Güney Sibiryaya Altay Türkçesi Ağızları / Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (2015) ismiyle bastırmıştır. Dilek, (2013) *Ağız Araştırmalarına Karşılaştırmalı Metotla Bakış (Kuzey) Altay Türkçesi Çalkandı Ağızı*. Ayrıca Yalım Kaya Bitigi tarafından, Osman Fikri Sertkaya Armağanı'nda ve (2019) *Bir Dilin Ağızları Arasındaki (Fonetik, Morfolojik, Leksik) Etkileşimler: Altay Türkçesi ve Ağızları*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi'nde makale olarak çalışmasını yayımlanmıştır.

2. Altay Türkçesinin Ağızlarının Sınıflandırılması

Altay (eski adıyla Oyrot) Türkçesi, kendi içerisinde iki farklı gruba ayrılır: Güney Grubu (bu grubu oluşturan ağızlar Altay-kiji, Telengit ve Teleüt) ve Kuzey Grubu (bu grubu oluşturan ağızlar Kumandı-kiji, Tuba-kiji ve Çalkandı-kiji). Bu ağızların içinden Altay-kiji ağızı, Çağdaş Altay edebî dilini oluşturmaktadır (Baskakov, 2010, s. 83). Baskakov'un yapmış olduğu bu ayırmadan farklı olarak, bazı araştırmacılar güney ve kuzey gruplarının farklı şekilde sınıflandırmasını yapmıştır. S.E.Malov (1951, s. 5-7), Türk lehçelerinin tarihî sınıflandırmasında Oyrot (Dağlık Altay) Türkçesini, Türk lehçelerinden kabul edip, bunun içinden de Kumandı ağızını farklı bir Türk lehçesi olarak saymaktadır. A.M.Şerbak (1994, s. 39-40), Altay lehçesinin Güney grubu ağızını Türk lehçeleri içerisinde Kıpçak grubuna, Altay lehçesinin Kuzey ağızlarını ise farklı olarak Hakasça, Şorca, Çulumca ve Sarı Uygurcanın da olduğu Türk lehçesi grubuna dâhil etmektedir. Son zamanlarda yapılan sınıflandırmalardan, “Tarihi Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri” kitabında, Altay Türkçesi Güney ağızı, Kıpçak grubuna alınmaktadır (TTDKG, 2002, s. 4, 218). Baskakov, bu ayrımların dışında aynı zamanda Altay lehçesinin Kuzey ağızları fonetik, gramer ve leksikolojik özellikleri bakımından Kırgız grubu yanı sıra Hakas, Şor, Çulum Türk lehçelerine de dâhil edilebileceğini söylemektedir (Baskakov, 2010, s. 84). A.N.Samoyloviç de Altay Türkçesinin Kuzey ağızlarını ve edebi dilini Kıpçak grubuna dâhil etmektedir (Nikitovna, 2010, s. 6).

Altay Türkçesinin ağızlarının, Güneyinde Kırgız Kıpçak grubu, Kuzeyinde ise Uygur-Oğuz grubu özelliklerinin görülmesi ve aynı zamanda Eski Türkçe yapısının da bazı yerlerde korunmuş olması, Altay topraklarının kadim Türk toprakları olduğunun ve Türk boylarının büyük çoğunluğunun buralarda teması olduğunun bir delildir. ‘Kuzey Altay kolu, kendi karışık etnik yapısında daha çok Eski Türkçenin özelliklerini korumuş, Güney Altaylılar ise eski Kırgızcanın yanında, Kıpçaklar ile uzun iletişimlerinin sonucunda Kıpçak grubu-

nun özelliklerini de taşımaktadır' (Baskakov, 2010, s. 85). Tarihî kaynaklara göre; Altay Türklerinin, Kırgızlarla olan iletişiminin binli yılların başında kopmaya başladığı düşünülmektedir. O dönemde, Kırgızların Yenisey'den çıkarak Tanrı dağlarına olan göçü başlamıştır (Cyldyz, 2011, s. 4-5). Altay Türkçesi ağızlarının yapısında, Eski Türkçeye yakınlık görülmektedir.

Altay Türkçesi, Rusya hâkimiyeti öncesinde çok uzun zaman Moğolcanın etkisi altında kalmıştır. Bunun neticesi olarak da Moğolcadan çok sayıda kelime kabul eden Türk lehçelerinden birisi olmuştur. "Güney ağızlarında Moğolcanın etkisinin en fazla görüldüğü ağız Telengit ağızıdır. Sonra Altay Kiji ağızı gelir, en az etkinin görüldüğü ise Teleüt ağızıdır" (Rassadin, 1980, s. 19). Rassadin, araştırmasının devamında güney ağızlarının, kuzeye göre Moğolcanın daha fazla tesirinde kaldığını, hatta güney ağızlarının diğer ağızlardan bağımsız olarak Moğol dili ile temasının olduğunu belirtmektedir. Altay Türkçesi ağızları üzerinde Moğolcanın etkisi, fonetik ve morfolojik olarak da görülmektedir.

Kuzey	Güney	Moğolca yazı dili	Günümüz Moğolcası
<i>Kaljaa</i>	<i>kalju</i>	<i>galjagu</i>	<i>galzuu</i> (kuduz)
<i>Soraal</i>	<i>soruul</i>	<i>soragul</i>	<i>soruul</i> (ağızlık)
<i>Ereel</i>	<i>erüül</i>	<i>eregül</i>	<i>erüül</i> (ayık)
<i>Sereen</i>	<i>serüün</i>	<i>seregün</i>	<i>serüün</i> (serin)

Tablo 1. Moğolcanın Altay ağızları üzerindeki etkisi (Rassadin, 1980, s. 19)

Yukarıdaki örneklerde Altaycanın güney ağızında ünlü yapısının tıpkı Moğolcada olduğu gibi yuvarlak uzun ünlüye dönüştüğü görülmektedir. Şüphesiz bu etkinin tarihî süreç içerisinde Altay Türklerinin, Moğollar ile olan birlik-teliklerinden kaynaklanmaktadır.

18. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya'nın hâkimiyetine giren Altay Türkleri, ardından Sovyetler Birliği ve günümüzde de Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olarak uzun yıllardır yaşamlarını sürmektedir. Altay Türkçesinin ağızları, Rusların dil politikalarına bağlı olarak Moğolcanın dışında, Rusçanın da büyük etkisi altında kalmıştır ve bu etki hala devam etmektedir. Günümüzde de Rusya'nın uyguladığı dil politikalarında bir değişiklik yoktur. Rusya Federasyonu'na bağlı bütün özerk cumhuriyetlerde eğitim dili olarak Rusça zorunludur, yerel dil diye tabir edilen ana dil ise isteğe bağlı seçmeli dil olarak okutulmaktadır. Bu durum Rusya'nın yüzyıllardır süren politikasında herhangi bir değişikliğin olmadığını göstergesidir.

Altay Türkçesinde, diğer Türk lehçelerinde görülen Farsça ve Arapça unsurlar fazla görülmez. Bu dillerden giren kelimeler de, çoğunlukla Altay Türkçesi ile bağlantılı olan diğer Türk ve komşu dillerin vasıtasıyla girdiği düşünülebilir. Bu kelimelerin, Altay Türkçesinin fonetik yapısına etki etmediği görülmektedir. Farsça ve Arapçanın etkisinin az olmasının sebeplerinden birisi de, dinî inançlarının farklı olması sayılabilir.

18. yüzyıla kadar Moğolların yönetiminde yaşayan Altay Türklerinin hayat tarzı göçebe olarak devam etmiştir. Fakat 18. yüzyıldan itibaren Rusların idaresi altına aldığı Altay Türklerinin hayat tarzı değişerek yerleşik ve tarıma dayalı bir hale dönüşmüş, inançları da değişmeye başlamıştır. Bunların neticesi olarak dilde olmayan yeni kelime ve terimler Rusçadan alınmaya başlanmıştır.

3. Altay Türkçesinde Ağızların Oluşum ve Özellikleri

Baskakov (2010, s. 89), Altay Türkçesi ağız sisteminin özellikleri ile ilgili olarak şunları sıralamaktadır: Azerbaycan veya Tatar Türkçesi gibi lehçelerin, ağız sistemlerinden ayıran bir özelliği vardır, buna göre Altay halkının kabile yapısı, ağızların bölünmesinde nispeten iyi korunmuştur. Bu, Altay Türkçesinin ağızlarının ayrılmasının daha eski dönemlere dayandığı, ağız sistemlerinin bölgesel yani kabile bölünmeleri ile karakterize olduğunu gösterir. Burada Baskakov Azerbaycan ve Tatar Türkçesi ağız sistemi oluşurken kabile ve soylara dayanmayıp, coğrafi olarak ayrılıkların ağızları ortaya çıkardığını belirtmektedir.

‘Altay Türkçesi ağızlarının bir diğer özelliği, ağızların yapısında Eski Türkçeye yakınlık ve aynı zamanda ağızların gelişiminde Moğol ve Samoyet dillerinin (ve bir dereceye kadar Eski İran dilinin, Sanskritçe, Çince ve Tibetçenin) etkisi görülmesidir’ (Baskakov, 2010, s. 88). Baskakov’un Altay ağızları için belirttiği bu özellikleri Rassadin de desteklemektedir. Ona göre Altay Türkçesine, Moğolcadan giren çok fazla sayıdaki kelimenin çok eski zamanlardan itibaren anlamları değişmiştir. Bu da Moğolca kelimelerin Altay Türkçesi leksikoloji sisteminin derinliklerine çok eskiden ve çok sağlam olarak girmiş olduğunu göstermektedir. ‘Etnik dilbilimsel yönden Altay ağızlarının sistemi şu şekildedir: a) İyi korunmuş kabile yapısı izleri görülmektedir; b) Kabile dilleri heterojen bir yapıya sahiptir; c) Feodal ve kapitalist ilişkilerin ağızlar üzerindeki zayıf etkisi görülmektedir’ (Rassadin, 1980, s. 19).

Altay lehçesinin ağızları, Güney ve Kuzey olarak iki ana grup altında ses-bilgisi, sözcük bilgisi, dilbilgisi bakımından karakterize olurlar.

3.1. Güney Grubu

Altay kiji (Asıl Altay): ‘Bu ağız Onguday, Ust-Kansky, Çemalsky ve Şebalinsky ilçelerinde konuşulan, Katun, Sema, Peşçanaya, Çarış, Ursul ve Mayma nehirleri boyunca yaşayan (kendilerini Altay kiji veya Altajlar diye adlandıran) ve tarihsel kaynaklara ve resmi belgelere göre Altay, Dağlık, Beyaz veya Sınır Kalmukları adları altında bilinen bu topluluk, Altay boyları arasında en kalabalık olanıdır. Bu ağzın içinde bulunan Mayman ağızcığını temsil eden Taşma-kiji veya Taşmalar dilbilimsel olarak ayrı, biraz izole olmuş bir özellik gösterir’ (Baskakov, 2010, s. 90).

Telengit ağızı: ‘Ulanga ilçesi ve Koş-Agaç ilçesinin bazı yerleri konuşmaktadır. Bu ağız, iki alt ağızdan oluşmaktadır. A. Telengit- Teles; bu ağızcığı konuşan halk Çuluşman, Başkakus nehirleri ve Telengit Gölü’nün (kendi adlandırmalarına göre tel’engit ve töl’ös, Rusça Teles) güney sahillerinde yaşamaktadır. B. Çüy, bu ağızcığı konuşanlar Çüy ilçesinde yaşamaktadır (kendilerini Çuj-Kiži şeklinde adlandırmaktadırlar, Rusça ismi Çuyskiy (çüy), Çuyskiye Kalmıki (Çüy Kalmıkları)’ (Baskakov, 2010, s. 90).

Teleüt ağızı: ‘Altay Cumhuriyeti içerisinde küçük bir grup tarafından kullanılmaktadır. Esas olarak kullanıldığı yerler, Kemer Bölgesi’nin Belevos ilçesinde (Çulus Şandu, Büyük Ulus vd. köylerinde) Büyük ve Küçük Maçat nehri boylarıdır (Kendilerine Tel’enuit veya Tel’enet demektedirler, Rusça isimleri ise Teleut’tur). Günümüzde Teleütlerin en yoğun olarak yaşadıkları yerler Kemer bölgesinin Belevos ilçesi, Büyük ve Küçük Maçat nehri boylarıdır. İlmî literatürde bu grup “Baçat Teleütleri” adı altında bilinmektedir (Kendilerini “Tayat Kiji” diye adlandırmaktadırlar)’ (Baskakov, 2010, s. 90).

3.2. Kuzey Grubu

Kumandı-kiji, Kumandı ağızı: Bu ağız konuşanlar, Biye ilçesi ve çoğunluk bu ilçenin üst tarafları (örö gumandı) ve Biye ilçesinin alt kısımlarında (altına gumandı) olmak üzere ikiye bölünmüş bir şekilde yaşamaktadırlar. Ayrıca Altay Cumhuriyeti Lebet ilçesi Ustya kısmından Turaçak ilçesinin Balıksu Bölgesi’ne kadar, Lebet ilçesinin üst taraflarında bulunan Sankin ve Tondoş köylerinde, ayrıca Altay Kray’ın Solton, Şatabal ve Krasnagor yerleşim yerlerinde yaşamaktadırlar (Kendilerini *qubandy // quwanty // qumandy- kiži* şeklinde adlandırmaktadırlar, Rusça isimleri *kumanditsi*’dir). Kumandı’nın çoğu, Altay Cumhuriyeti’nin dışında yaşamaktadır. Kumandı ağızı üç ağızcığa ayrılır: Turaçak, Solton, Krasnagor (eski adı Starabardin) (Baskakov, 2010, s. 91-92).

Selutina (2000, s. 92), Kumandı terimini bir etnosun adı değil komşu kabilelerden önde gelen grubun adı olarak çıktığını söylemektedir. Ona göre Kuman kelimesi, Türkçe kökenli bir kelimedir: *qu*: <*qub* “sarı, soluk, solgun” + *man*. Farklı Türk ağzlarının şimdiye kadar karşılıklı olarak etkileşimleri sürmekte ve bunların neticesinde Kumandı ağzının, dil yeterliliğinin tartışılmakta olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, “Kumandı” kelimesinin kökeniyle ilgili farklı fikirler de vardır; Satlayev, “Kumandı” kelimesini tarihsel olarak “Kuğu Kişi” adlandırılmasıyla ilişkilendirenlerin olduğunu, Priksat ve Potapov ise Kuman’ın “sarışın, açık tenli” ve Kıpçak kelimesi ile ilişkili olduğunu öne sürer (Dilek, 2015, s. 25). Bu görüşlerin aksine Kuman, ‘insanlar’ anlamına gelen bir kelime olabilir. Ural dillerinde kum, kom, komi ‘insan’ demektir. Eski Moğolcada da kümün ‘insan’ anlamına gelmekteydi (Sanjeev, 2016, s. 140-148), bugünkü Moğolcada *hün* (Tatlı, 2006, s. 189) olarak değişmiştir. Bunun dışında da çok sayıda dilde var bu kelimenin kalıntıları. Etimolojisinin doğrudan *kuba* > *kuma* şeklinde anlatılması yetersiz görünmektedir.

Kumandılar arasında, Altay Türkçesinin Güney ağzı olan Teleütçe için misyonerler tarafından 19. yüzyılda geliştirilen yazı dili yayılmıştır. XX. yüzyılda, 1930’lu yılların başında Kumandı ağzını, ana dil olarak öğretme girişiminde bulunuldu. 1933 yılında N.A. Kalanakova ve K.İ. Filatova Kumandı alfabesi yayımlandı. XX. yüzyılda, özel çalışmalar ve sözlükler ortaya çıktı. Kumandı ağzının, dil bilimsel tanımıyla ilgili ilk sözlük yayını N.A. Baskakov’un (1972) çalışması olmuştur. Kumandı ağzının deneysel-fonetik çalışmaları, N.İ. Selyutinoy tarafından yapıldı (2000, s. 93). Görüldüğü üzere Altay Türkçesinin bir ağzı olan Kumandı ağzı, Rusların dil politikasıyla farklı bir dil olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tuba-kiji: Tuba ağzını kullananlar, Katun ve Biya nehirleri arasında; Uymen, Pıja, Büyük ve Küçük İja, Sarı ve Kara- Kökta nehir boylarında; Turaçak bölgesi Mayma ilçesinin yukarı kesimlerinde ve Altay Cumhuriyeti Çoysk ve Mayminsk ilçelerinde yaşamaktadır. Kendilerine *tuba* // *tuwa* // *tuma kizi*, *tubalar*, *d’iş* // *t’iş* // *jiş- kizi*, Rusça eski adları *Kara Tatarlar* şeklindedir). 2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre Tubalar 2000 kişidirler. Tubalar (kendilerini *tuba* / *tuwa* / *tuma kiji*, *tubalar*, *dış* / *t’iş*, *yış-kici* diye adlandırmaktadırlar.) kendilerini farklı bir etnik grup olarak tanımlamaktadırlar. S. B. Sarbaşeva ise Tuba ağzının ses bilgisini çalışmıştır (Baskakov, 2010, s. 91).

Baskakov Tubaların kendilerinin farklı bir etnik grup olarak tanımlıyor

görüşünün yanı sıra, Dilek (2015, s. 45); Tubaların birçoğunun kendini tarihî geçmişi olan Altay adından soyutlamak istememeleri sebebiyle son sayımda (2002) kimliklerini Tuba diye tanımlamadıklarını belirtmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda bilimselliğin temel alınması yanı sıra bazı çalışmaların da siyasi görüş temellerinde (özellikle SSCB döneminde yapılan çalışmaların) oluşmasından ötürü bu tür bilgilerde çelişkiler meydana gelebilmektedir. Özellikle Rus yayılcı anlayışının, parçalayıp yutmak olduğu göz önüne getirilince çelişkinin sebebi daha net anlaşılabilir. 2002 yılında 2000 kişi üzerinde yapılan anketlere göre Tubaların %24,4'ü Tuba ağzını, %27,9'u Altay Türkçesini, %47,5' ise Rusçayı ana dil olarak işaretlemiştir (Dilek, 2015, s. 9). Bu yapılan anket, Rusya'nın politikasının etkili olduğunu göstermektedir.

Çalkandı-kiji: 'Bu ağzı konuşanlar, Lebet ilçesi ve Bayköl girişinde (Kurmac-Bayköl, Suranaş, İtkuç köylerinde) yaşamaktadırlar. Kendilerine Çalqandu// Şalqandu- kiži denilmektedir. Rusça isimleri, Lebendi Tatarları, Lebedililer şeklindedir. Lebedililer, sırayla iki alt gruba ayrılır: şalqandyq ve şayşylyq, bunların arasında önemli derecede farklılıklar bulunmamaktadır' (Baskakov, 2010, s. 91).

1926'dan bu yana bütün Sovyet Dönemi'nde yapılan nüfus sayımlarında Çalkanlar dikkate alınmadıkları ve Altay Türkleri arasında sayıldıkları için sayıları bilenememiştir. Sovyetler Dönemi'nden sonra 2002 yılında yapılan nüfus sayımında Çalkan nüfusu 855 kişi olarak çıkmıştır (Selutina, 2000, s. 92).

1. 4. Altay Türkçesi Ağızlarının Genel Yapısı İçerisinde Bazı Benzerlikleri ve Farklılıkları

Altay Türkçesi ağızlarının, Kuzey ve Güney gruplarını ayırırken /u/ ve /o/, /ü/ ve /ö/, /i/ ve /e/ seslerinde kullanım farklılıklarına bakılır. Örneğin;

“u ~ o: Kuzey; *ul* ‘o’ ura ‘çukur’, *mursaq* ‘porsuk’, *ujda* ‘ters, geri’ ~ Güney; *ol, oro, borsoq, ojto* vd.

ü ~ ö: Kuzey; *müre* (kurt), *pürük* (şapka), *şüj-* (çekmek) ~ Güney; *börü, pörük, çöj-* vd. i ~ e: Kuzey; *sibis* ‘yağlı, besili’, *pik* ‘sert, katı’, *ilek* ‘elek’ ~ Güney; *semis, bek, elek* vd. Verilen örneklerdeki ses ilişkilerinin tam tersi uzun ünlülerde görülür, yani;

oo ~ uu: Kuzey; *ool* ‘oğlan’, *qooq* ‘mesane’, ~ Güney; *uul, quuuq* vd.

aa ~ uu/uu: Kuzey; *aar* ‘ağır’, *paar* ‘karaciğer’, *aas* ‘ağız’, ~ Güney; *uur, buur, oos* vd.

Tüm bu ses şekilleri, Kumandı ve Çalkan ağızlarında daha iyi, Tuba ağızında ise daha az korunmuştur. Kuzey ağızlarının karakteristik özelliği, tutarlı olarak /a/ ve /e/ geniş ünlülerle ilgili dudak uyumunun olmamasıdır. Örneğin: Kuzey; *körge*n ‘gören’, *polyan* ‘eski’ ~ Güney; *körgön*, *bolyon* (Baskakov, 2010, s. 93)”. “Telengit ağızında ünlü uzunluğu ile ilgili şu farklılıklar dikkat çekicidir: *ceedäk* (yazı dilinde) *čeedäk* ‘evli kadınların örtüsü’; Teleng. *telään* – yazı dili; *teylegen* ‘akbaba, kerkenez’; Teleng. *tarbaan* – yazı dili; *tarbağan* ‘dağ sıçanı, marmot’; Teleng. *törään* – yazı dili; *törögön* ‘akraba’; Teleng. *öbään* – yazı dili; *öböğön* ‘adam, erkek’; Teleng. *ämään* – yazı dili; *ämegen* ‘kadın’; Teleng. *aa* – yazı dili; *ogo* ‘ona’. Pek çok sözcükte görülen ünlü ikizleşmesi, vurgusuz hecelerdeki bazı seslerin, genellikle de gırtlaksı /g/ sesinin düşmesinin bir sonucudur” (Tazranova, 2019, s. 329).

Altay Türkçesi ağızlarının ünsüz sisteminde de ayırt edici farklar görülmektedir. Bazı sesler başta veya ortada olacak şekilde güney ve kuzey ağızlarında düzenli bir şekilde farklılık göstermektedir. Ör: Kelime başında *č~d/t’*; Kuzey: *čil* (yıl), *čit* (koku), *čiš* (orman), *čap-* (kapat-), *čakşı* (iyi, güzel); Güney: *d’ıl*, *d’iš*, *d’ap-*, *d’akşı* vb. Kelime başında *n’~ d/t’* değişimi Kuzey; *n’aan* (büyük), *n’aķıs* (bir), *n’an* (gelenek); Güney: *d’aan*, *d’aņas*, *d’an* vb. *š~č*; Kuzey: *šanaķ* (kızak), *šeden* (*čit*, *duvar*); Güney: *čanaķ*, *čeden* vb. Kelime ortasında *ž~č*; Kuzey: *pızaķ* (bıçak), *każan* (ne zaman), Güney: *pıcaķ*, *kačan* vb.’ (Baskakov, 2010, s. 94).

Altay Türkçesi kuzey ve güney ağızlarını ayıran, bunlara benzer başka ses olayları da vardır.

Örneğin Altay edebî dili ile Teleüt ağızı arasında da farklı ses olayları görülmektedir. Teleüt ağızındaki ünlü fonemler, sekiz kısa ve sekiz uzun ünlü fonemi (*a*, *o*, *i*, *u*, *ɑ*, *ö*, *i*, *ü*) Türkçe ünlü sistemi temel alınarak belirlenmiştir. Uzun ünlüler, yarı ünlü arasındaki ünsüzlerin birçoğunun düşmesiyle oluşmuştur. Dudak uyumu, yazılı Altaycadaki gibi tutarlı değildir. Alt. *ķurut* yerine Tel. *ķurüt* ‘syrchik’ (ulusal bir peynir türü), Alt. *susķu-* Teleüt; *susķi* ‘kepeç’ gibi kelimeler bu duruma örnek olarak verilebilir. Teleüt ağızında iki heceli kelimelerin son hecesindeki *a* sesi *i*’ye çevrilmektedir (*a > i*). Örneğin; Altayca *alyan-* Tel. *alyin* ‘aldı’, Alt. *qayda-* Teleüt; *qaydi* ‘nerede’ gibi. Alt. *biyik-* Teleüt; *piik* ‘yüksek’; Alt. *kiyik-* Teleüt; *kiis* ‘kalın keçe’; Alt. *kiyim-* Teleüt; *kiim* kelimeleri de yarı ünlü *y*’nin düşüşüne örnek olarak verilebilir (Tybykova, 2019, s. 338-339).

Yukarıdaki ses olaylarının yanı sıra Moğolcadan girmiş bazı kelimelerde

Kumandı ağzı dışındaki diğer ağızlarda değişiklik olmadığı görülmektedir: Moğolca, *uğurağ* ‘kolostrum’ (önsüt), Kumandı ağzında, *kuurak* (diğer ağızlarda ise *uurak*). Moğolca, *abdara* (nakışlı büyük sandık), Kumandı ağzında, *kaptıra* (diğer ağızlarda *aptıra*). Moğolca, *kükür* (yanıcı kükürt), Kumandı ağzında, *ükür* (diğer ağızlarda *kükür*)” (Rassadin 1980, s. 27) örneklerinde görüldüğü gibi Kumandı ağzı Moğolcadan giren kelimeleri fonetik bakımdan değişiklik yaparak kabul etmiştir.

Altay Türkçesi ağızlarında güney ve kuzey ağızları olarak bazı morfolojik farklılıklar da bulunmaktadır:

a) Ayrılma hâlinin şekilleri: Kuzey *-din/-din*, *-tin/-tin* ~ Güney *-dañ/-deñ*, *-tañ/teñ*, *-nañ/-neñ*, örneğin, Kuzey *mendin* ~ Güney *meney* ‘benden’; b) Bazı işaret ve soru zamirlerinin şekilleri: Kuzey *po* ~ Güney *bu* ‘bu’, Kuzey *t’uy/t’uu* ~ Güney *ne* ‘ne’; c) Fiil çekiminin çeşitli şekilleri, örneğin şimdiki zaman şekilleri: Kuzey *körübit* ~ Güney *körüp d’at* ‘o görüyor’; d) 3. Tekil şahıs iyelik ekli köklere gelen belirtme hâlinin tam şekli: Kuzey *mürigini aldı* ~ Güney *börüğini aldı* ‘O şapkasını aldı.’ Aynı zamanda kuzey ve güney diyalektleri arasında bazen iletişimi zorlaştıracak birtakım kelime farklılıkları da görülmektedir. Örneğin: Kuzey *tanaq* ~ Güney *tumçuq* ‘burun’, Kuzey *çaqajaq* ~ güney *čeček* ‘çiçek’, Kuzey *pay* ~ Güney *buu* ‘üzüntü’, Kuzey *t’ooq/čooq* ~ Güney *quučin* ‘hikâye, söyleşi’, Kuzey *ääs* ~ Güney *bijik* ‘yüksek’, Kuzey *t’ažan/čažan* ~ Güney *d’alqu* ‘tembel’, Kuzey *sirli* ~ Güney *budi* ‘boyamak’ vb. (Ozonova, 2019, s. 283)

SONUÇ

Altay Türkçesinin ağızlarının Kuzey Ağzı ve Güney Ağzı olarak iki ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Bu ağızların hepsi ilk olarak Moğolcadan, daha sonra Rusçadan fazlasıyla etkilenmiştir. Güney ağzı fonetik ve leksikolojik bakımdan Kırgız Türkçesine daha yakındır. Rusçanın etkisiyle Altay Türkçesi ve dolayısıyla ağızlarının kaybolmaya başladığı anlaşılmaktadır.

UNESCO'nun değerlendirmesine göre (URL-1), Altay Türkçesi “Tehlikedeki Diller” listesinde “kesinlikle yok olma tehlikesindeki diller” kategorisinde geçmektedir. Bu durum Rusçanın etkisi altında kalmış birçok dilde görülmektedir. Özellikle bağımsızlığını kazanamamış, özerk bir yönetim içerisinde olan bütün Türk topluluklarının lehçeleri ve kültürleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bir dili canlı tutmanın en iyi ve kesin yolu, o dille eğitim yapmaktır. Altay Türkçesinde, böyle bir durum yoktur. Eğitimin yanı sıra, evde aile içerisinde ana dilin konuşulması, o dilin ölmeden kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayacaktır.

Günümüzde Rusya Federasyonuna bağlı henüz bağımsızlığını kazanamamış, Rusçanın etkisi altında olan birçok Türk lehçesi ana dilini unutma noktasındadır. Ana dilde konuşmama, Rusçaya yönelmenin altında yatan en büyük sebep, gelecek kaygısıdır. Çünkü iyi bir gelecek ve iş imkânı Rusça bilerek olacağı inancı ana dili konuşmama ve unutmaya itmektedir. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde durum tam olarak böyle değildir. Onlar bağımsız bir devlet olmanın bilinciyle kendi dillerine biraz daha sıkı sarılıp bu konuda kanunlar çıkarmaktadırlar. Fakat buralarda da Rusçanın etkisinin tamamen yok olduğunu söylemek doğru değildir.

Günümüzde Altay Cumhuriyeti'nin hükümeti, Altay Türkçesini ve ağızlarını korumak için bazı çalışmalar yapmaktadır. 7 Ekim tarihini Altay Dili Günü ilan etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti de, Türk lehçelerinin korumasına ve yaşatılmasına adına her türlü desteği vermelidir. Türkiye Cumhuriyetinin, Kazakistan'da Ahmet Yesevi Üniversitesini açması, Kırgızistan'da Manas Üniversitesini açması, o ülkelerde henüz eğitim dili Rusça iken, bu üniversitelerde eğitim dilini Türkiye Türkçesi ve o bölgenin lehçesinde zorunlu olarak yapması Türk dünyası ve Türk lehçeleri üzerinde izlemiş olduğu politikaya iyi bir örnektir. Diğer taraftan bağımsız olmayan Türk Cumhuriyetleri için de dillerini ve benliklerini koruması adına farklı politikalar uygulanabilir. Unutulmamalıdır ki; bir milletin dilinde bütün kimliği saklıdır, Türk halkları dillerini kaybederlerse Türklüklerini de kaybedeceklerdir.

KAYNAKÇA

Baskakov, N.A. (1965). *Severnye Dialekti Altayskogo (ojrotskogo) Yazıka. Dialekt Çernevyx Tatar (tuba-kiji). Teksty i Perevody*. M.: Nauka.

Baskakov, N.A. (1966). *Severnye Dialekti Altayskogo (ojrotskogo) Yazıka. Dialekt Çernevyx Tatar (tuba-kiji). Grammatičeskij Oçerk i Slovar*. M.: Nauka.

Baskakov, N.A. (1972). *Severnye Dialekti Altayskogo (ojrotskogo) Yazıka. Dialekt Qumandincev (qumandy-kiji). Grammatičeskij Oçerk, Teksti, Perevody i Slovar*. M.: Nauka.

Baskakov, N.A. (1985). *Severnye Dialekti Altayskogo (ojrotskogo) Yazıka. Dialekt Lebedinskix Tatar-Çalkancev (quu-kiji). Grammatičeskij Oçerk, Teksty, Perevody, Slovar*. M.: Nauka.

Baskakov, N.A. (1997). *Altayskiy Yazık*. Tenişev Ä. R. (ed.). *Yazıki Mira. Turkskie Yazıki*. M. izdatelstvo “Indrik”.

Baskakov, N.A., Seljutina, I. J. (2010). *Dialekty Altayskogo Yazıka*. Dybo A.V. (ed.). *Osnovy Turkskogo Yazykoznaniya. Dialekty Turkskix Yazykov*. M.: Izdatelskaya firma «Vostoçnaya literatura»: 83-109.

Baskakov, N.A. (1972). *Severnie Dialekti Altayskogo Yazıka. Dialekt Kumandintsev*. M.: Nauka

Cydiyız A. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Dilek, G. F. (2007). *Tehlikedeki Diller ve Dil Ölümü Açısından Altay Türkçesi ve Ağızları*, I. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*. İzmir.

Dilek, G.F. (2015). *Güney Sibirya Altay Türkçesi Ağızları*, Ankara: TDK yay.

Dilek, G.F. (2005). *Altay Türkçesi ağızları - Altay Turkish dialects / Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora, Ankara*.

Dilek, G.F. (2019). *Bir Dilin Ağızları Arasındaki (Fonetik, Morfolojik, Leksik)Etkileşimler: Altay Türkçesi ve Ağızları Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*.

Dilek, G.F. (2013). *Ağız Araştırmalarına Karşılaştırmalı Metotla Bakış (Kuzey) Altay Türkçesi Çalkandı Ağızı, Yalım Kaya Bitigi, Osman Fikri Sertkaya Armağanı*, (Editörler: Hatice Şirin User, Bülent Gül) s.275-283, TKA E yay.: 10, Ankara.

- Dobrinina A.A. (2012). *Prilagatelnie sovremennogo altayskogo yazıka, oboznaçayıuşie çerti haraktera çeloveka*, Novosibirsk.
- Dyrenkova, N.P. (1940). *Grammatika oyrotskogo yazıka*. Moskva.-L.
- Eren, Hasan (1998). *Türklük Bilimi Sözlüğü*. Ankara: TDK yay.
- Kollektif (2017). *Grammatika Sovramennogo Altayskogo Yazıka*, Gorno-Altaysk.
- Kollektif, (2002). *Sravnitelno-İstoriçeskaya Gramatika Türkskih Yazıkov: Regiolniye Rekonstruksii*. M.: Nauka.
- Larisa Tybykova (2019). Teleütler ve Dilleri, (çev. Hatice Saat), *TDD / JofEL Yaz / Summer / 15 Tehlikedeki Diller Dergisi / Journal of Endan gered Languages Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi: Çeviri Özel Sayısı: 335-342*
- Malov S. E. (1951). *Pamyatniki Dereveturkskoy Pismennosti. Teksti i İssledovaniya*, SSSR.
- Nikitovna N. (2010). *Fonetiçeskie i Morfoloğiçeskie Osobennosti Sovremennogo Çalkanskogo Yazıka*, Novosibirsk: Rassiyskaya Akademiya Nauk Sibirskoye Atdeleniye İnstitut Filologiya.
- Ozonova, Aiiana (2019). Altaylılar ve Altay Dili, (çev. Selcen Koca), *TDD / JofEL Yaz / Summer / 15 Tehlikedeki Diller Dergisi / Journal of Endan gered Languages Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi: Çeviri Özel Sayısı: 277-302*
- Rassadin V. İ. (1980). *Mongolo Buryatskiye Zaimsvovaniya v Sibirskih Türkskih Yazıkah*. Moskova: Nauka
- Sanjeev G. D., Orlovskay M. N. a, Şevernina Z. V. (2016), *Etimoloğiçeskiy slovar mongolskih yazıkov*, Moskva
- Selyutina I. Y. (1983). Kumandinskiy konsanatizm (eksperimentalna fonetikçeskoye issledovaniye), Novosibirsk: Nauka, Sibirskoye atdeleniye
- Selyutina I. Y. (2000). *Fonetika Yazıka Kumandintsev Kak İstoriko- Lingvistiçeskiy Istoçnik (Eksperimentalno-fonetiçeskoe issledovanie)*. Yakutsk.
- Şerbak A. M. (1994). *Vvedeniye v sravnitelnoye izuçeniye turkskih yazıkov*. SPB.
- Tatlı A. (2006). *Türkçe- Moğolca, Moğolca-Türkçe Sözlük*, Ulanbatur: Empati
- Tavkul U. (2003). Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler, *Kırım Dergisi*, 12 (45): 23-32.

Tazranova, Aljona (2019). Telengit Halkı ve Dilleri, (çev. Çiğdem Yıldırım), TDD / JofEL Yaz / Summer / 15 *Tehlikedeki Diller Dergisi / Journal of Endan gered Languages Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi: Çeviri Özel Sayısı: 327-334*

Üstün K. ve Karakurt M. (2019). İlminskiy'nin Eğitim Sistemi Üzerinden Rus Milliyetçiliğinin Kısa Bir Okuması, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 42

URL: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> (erişim: 02.12.2019)

Arda ARIKAN

FELİCİA HEMANS VE JAMES CLARENCE MANGAN'IN ŞİİRLERİNDE ABBASI DÖNEMİ VE BERMEKİLER

Fatih ÇELİK

ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARI

Şarika BERBER

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ERMENİ İSYANLARI VE İSYANLARIN SİVAS ÖRNEĞİNDE ANADOLU COĞRAFYASINA ETKİSİ

Levent Efe ARLI

İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINA SANAT TARİHİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ

Eda TEKİN - Genç Osman İLHAN

ÇİZGİ ROMANLARIN YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zabihullah DASHTİ

ZAHİR ŞAH DÖNEMİ AFGANİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ(1933-1973)

Bertuğ SAKIN - Çisem GÖÇMEN ÇETİNER - Reyyan AÇAOĞLU-ÖZDEMİR

YAPAY ZEKÂDA DİL, BİLİNÇ VE SUÇ OLGUSU

Mustafa YILMAZ

KOVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE'DEKİ KENTSEL YOKSULLUĞA ETKİLERİ

Hüseyin KAZAN - Aslı YÜKSELEN

GAZETELERİN BİRİNCİ SAYFALARININ TASARIM İLKELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Nimet SÖNMEZ OKULMUŞ

PERS YÖNETİM MEKANİZMASI VE MÖ. VI- IV. YÜZYILLARI ARASI DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Burak YILDIRIM

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA ANTROPOMORFİK YAKLAŞIMLAR

M. Akif KORKMAZ

KADIN TOPLAYICILIK KÜLTÜRÜ VE BULANCAK PAZARINDA KÖYLÜ KADINLARIN DOĞAL ÜRÜNLERİ

Ayten DOĞAN KESKİN

ÇOCUK HASTANELERİNDE KİTAPLARIN KULLANIMI

Abdussamed GEÇER

RESUL KÖSE, 1939 ERZİNCAN DEPREMİ: KAYIPLAR, ÇEVRE VİLAYETLERE ETKİLERİ, YURT İÇİ VE YURT DIŞINDAN YAPILAN YARDIMLAR, LİBRA YAYINCILIK, İSTANBUL, 2021, s. 310

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

